

A Comparative Study of Cryptocurrencies from Perspectives of the Contract Law and Banking Law

Alireza Mohammadzadeh*

Ph.D. Candidate, Private law Group Human science faculty, of Payam-e-Noor University, Tehran, Iran.

Asgar Mahmoudi

Associate Professor, Faculty Member of Payam-e-Noor University, Department of Private Law, Tehran, Iran.

Ebrahim Taghizadeh

Associate Professor of Department of Private Law, Payam-e-Noor University, Tehran, Iran.

Hassan Khosravi

Associate Professor, Faculty Member of Payam-e-Noor University, Department of Private Law, Tehran, Iran

Zm9190312@gmail.com

DOI: 10.30495/CYBERLAW.2023.706886

Keywords:

Currency,
Cryptocurrency,
Contract Law,
Banking Law .

Abstract

The current article revolves around the comparative study of the cryptocurrencies from the perspectives of the contract law and banking law by examining the basics of contract law and banking law and taking into account the validity and credibility of the Cryptocurrencies Code in Iran. What present paper is in pursuit of is seeking the application of crypto currencies and their validity in contract law and banking law while taking an effective step in acknowledging the rights to deploy the Cryptocurrencies Code in Iranian trade by elaborating on its dimensions. The results reveal that in Iran, the only law that has been approved on the use cryptocurrency is the approval of the Cabinet dated 06/05/2017 which is in reality based on the Principle 138 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran regulated in 6 Articles and 7 Notes. From the perspective of contract law, citing Articles 1 and 2 of the above decree, it can be stated that the use of cryptocurrencies, which is done only by accepting responsibility for risk by traders, is not subject to the support and guarantee of the government and the banking system, and that its use is not permitted in domestic transactions. It needs mentioning that under the mentioned content, the only exception is the case of extracting encrypted processing products whereby mining has been allowed with the permission of the Ministry of Industry, Mines and Trade. In banking law, the use of the cryptocurrencies and the amount of its supply is done solely by the Central Bank of Iran and are totally subject to the laws and regulations of the Islamic Republic of Iran.

.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license:

(<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

بررسی تطبیقی رمز ارزها از منظر حقوق قراردادها و حقوق بانکی

علیرضا محمدزاده*

دانشجوی دکتری، گروه حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

اصغر محمودی

دانشیار، گروه حقوق خصوصی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

ابراهیم تقی‌زاده

استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

حسن خسروی

دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

Zm9190312@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۰۱ مرداد ۱۴۰۲

تاریخ دریافت: ۲۰ فروردین ۱۴۰۲

چکیده

مقاله حاضر باهدف بررسی تطبیقی رمز ارزها از منظر حقوق قراردادها و حقوق بانکی درصدد است؛ ضمن بررسی اعتبار رمز ارزها به تطبیق آن در حقوق قراردادها و حقوق بانکی، بپردازد تا با آشکار ساختن ابعاد آن گام مؤثری را در شناخت حقوق استفاده از رمز ارزها در مبادلات تجاری ایران بردارد؛ با بررسی جایگاه و اعتبار رمز ارزها در حقوق قراردادها و حقوق بانکی، نتایج گویای آن است که در ایران در حوزه خرید و فروش رمز ارزها تنها قانونی که در استفاده از رمز ارزها مورد تصویب واقع شده است تصویب‌نامه مصوبه هیئت وزیران مصوب ۱۳۹۸/۰۶/۰۵ بوده که با استناد به اصل ۱۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در ۶ ماده و ۷ تبصره تنظیم شده است. از منظر حقوق قراردادها با استناد به ماده ۱ و ۲ مصوبه فوق می‌توان بیان کرد؛ استفاده از رمز ارزها که از سوی متعاملین، مشمول حمایت و ضمانت از سوی دولت و نظام بانکی نبوده و استفاده از آن در مبادلات داخل کشور مجاز نیست و تنها استثنا در این مورد، استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری شده رمز ارزها (ماینینگ) با توسل به اخذ مجوز از سازمان وزارت صنعت، معدن و تجارت است؛ در حقوق بانکی نیز استفاده از رمز ارزها و میزان عرضه آن از سوی خود بانک مرکزی تنظیم و به‌طورکلی تابع قوانین و مقررات نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

کلید واژگان: ارز، رمز ارز، حقوق قرارداد، حقوق بانکی.

در دهه‌های اخیر فعالیت‌های غیرقانونی در حیطه‌ی ارزها در فضای مجازی و در نتیجه‌ی آن فساد مالی و اقتصادی به‌عنوان یکی از معضلات اجتماعی به‌خصوص در کشور ایران، بحث و بررسی‌های فراوانی را در قالب پول‌شویی و اختلاس‌های کلان از سوی افراد در بخش‌های دولتی و به‌ندرت در بین بخش‌های خصوصی را در بین محافل سیاسی و اجتماعی به‌ویژه آحاد مردم به خود اختصاص داده است (رحیمی و شریفیان، ۱۳۹۹: ۸). تبادلات ارزی در حیطه فضای مجازی دارای بنیانی مناقشه‌برانگیزند و در رژیم‌های اقتصادی و حقوقی کشورها به گونه‌های متفاوتی مورد شناسایی و پذیرش قرار گرفته‌اند، برخی از کشورها آن را نوعی پول و برخی دیگر آن را دارایی و بعضی دیگر آن را اعتبار در نظر گرفته‌اند و بدیهی است با تنوع در شناسایی این موجودیت، احکام مختلفی نیز بر آن بار می‌شود و با تعیین موجودیت آن، مبانی نظارت، رصد، پایش و در یک‌کلام رگلاتوری^۱ آن نیز می‌تواند مختلف و متنوع باشد، پیچیدگی این امر زمانی بیشتر رخ می‌دهد که این موجودیت با موارد دیگری چون استخراج و تبادل نیز همراه شود. «رمز ارز^۲» یا «ارز رمزنگاری شده^۳» یک نوع ارز دیجیتال^۴ است که به‌وسیله فناوری رمزنگاری، امنیت آن تضمین می‌شود (زارع و بهرامی، ۱۳۹۹: ۱۹). رمز ارز از ترکیب دو واژه «رمزنگاری» و «ارز» ایجاد شده است و از تکنیک‌های ویژه‌ای برای امن کردن انتقال ارز یا پول بین افراد استفاده می‌کند (رحیمی و امینی نیا، ۱۴۰۰، ۲۷۷). رمز ارزها با وعده تسهیل انتقال سرمایه به شکل مستقیم بین دو طرف قرارداد روی کارآمدند. در این حالت دیگر نیازی به حضور شخص سوم قابل‌اعتمادی چون بانک یا شرکت‌های کارت اعتباری نخواهد بود (خردمند، ۱۳۸۹: ۱۱۵-۱۲۰). امنیت این تراکنش‌ها از طریق کلیدهای شخصی و کلیدهای عمومی تأمین می‌شود. در کنار این کلیدها دستگاه‌هایی همچون سیستم‌های اثبات انجام کار^۵ یا اثبات سهام^۶ نیز برای تأمین امنیت این تراکنش‌ها به کار گرفته می‌شوند و انتقال سرمایه با کمترین میزان کارمزد انجام می‌گیرد و به کاربر اجازه می‌دهد که از پرداخت کارمزدهای سنگین بانکی یا مؤسسات مالی اجتناب کنند (صدیقیان، خبازیان و زارع زاده، ۱۴۰۰: ۲۱). علاوه بر این طبیعت رمز ارز به گونه‌ای است که امکان ناشناس بودن را مهیا می‌کند. همین امر سبب شده است که تراکنش‌های رمز ارز به محلی برای انجام فعالیت‌های غیرقانونی در فضای مجازی و ایجاد جرائم تبدیل شود. اقداماتی از قبیل پول‌شویی و فرار مالیاتی برخی از این اقدامات هستند. درحالی‌که بسیاری از مدافعان رمز ارزها ارزش زیادی برای ناشناس بودن خود قائل هستند و به مزایای محافظت از حریم شخصی به‌خصوص افرادی که از طرف دولت تحت فشار هستند، اشاره می‌کنند (رحیمی و امینی نیا، ۱۴۰۰: ۲۲۸). از آنجاکه قیمت‌های بازار رمز ارزها بر اساس عرضه و تقاضا است، نرخ تبادل ارز رمزنگاری شده با ارز دیگر می‌تواند تغییرات گسترده‌ای داشته باشد. این مسئله به‌نوبه خود منجر به وجود فقر و نابرابری عدالت اجتماعی در بین آحاد مردم نیز گردیده و عامل اصلی بروز این مسئله را می‌توان در وهله اول به قوانین کشورمان که در خصوص رمز ارزها با ابهام روبه‌روست و سیاست کلانی درباره ماهیت رمز ارزها توسط نهادهای سیاست‌گذار مانند «شورای عالی فضای مجازی» یا «شورای عالی پول و اعتبار» اتخاذ نشده است و در مرحله بعد به پیچیدگی و نقص در قوانین اشاره کرد. رویه‌های قضایی نیز در این باره متفاوت‌اند و قوه قضایی هنوز به یک‌رویه قضایی واحد دست نیافته است و قضات و وکلا و کارشناسان هرکدام از منظر خود به موضوع می‌نگرند و تحلیل‌های متفاوتی ارائه می‌کنند.

مطابق با ابلاغیه بانک مرکزی که بنیادی سست هم دارد، مسئولیت استفاده از رمز ارزها تنها بر عهده طرف‌های استفاده‌کننده از این موجودیت در تبادلات میان آن‌هاست و البته این بانک تبادل خدمات و کالا را به‌واسطه رمز ارز در داخل کشور

¹ Regulatory

² Cryptocurrency

³ Cryptography Currency

⁴ Hackerand at.2017

⁵ Proof of Work

⁶ Proof of Stake

بین شرکت‌ها و مؤسسات پولی و مالی، بانکی و نهادهای دولتی ممنوع کرده است (السان، ۱۳۹۸: ۵۷). به‌هرحال، برای نظم‌بخشی به اوضاع از منظر حقوقی باید تکلیف موارد زیادی در نظام حقوقی و قراردادی کشور تعیین شود؛ در سطح بانک مرکزی نیز باید به مسائل مرتبط با تفاوت رمز ارز با دارایی‌های رمزنگاری‌شده، چالش‌های ساختاری و ابهامات حقوقی، جنبه‌های مثبت و منفی و رویکردهای مختلف حوزه کسب‌وکار با ارزهای دیجیتال از سوی مراجع قانون‌گذاری کشور توجه گردد (وثوقی، ۱۴۰۰: ۴۷-۳۹). عرضه و ارزش پول‌های مجازی و رمزنگاری‌شده نه در حیطه‌ی تصمیم آگاهانه سازمان بانک مرکزی است و نه در حوزه مقامات نظارتی؛ بلکه با فعالیت‌های متعاملین و پروتکل‌های بسیار پیچیده‌ای که در کدهای نظارتی آن‌ها ساخته‌شده است، می‌باشد؛ مسئله مقررات‌گذاری در خصوص رمز ارزها مسئله نوینی است که در سال‌های اخیر تنظیم‌کنندگان مقررات در بازارهای مالی وارد شده‌اند و با تصمیمات مشخصی در مورد چگونگی و نظارت بر رمز ارزها دخالت داشته‌اند اما مسئله‌ای که در اینجا قابل‌طرح است عبارت است از اینکه شیوه‌ی نظارت‌ها از سوی مراجع قانون‌گذاری به چه شکلی بوده است؟ حقوق بانکی ناظر بر فعالیت رمز ارزها چگونه است؟ با تمرکز بر رویه‌های حقوقی در ایران باید به پتانسیل‌های موجود در رمز ارزها، طبقه‌بندی و نظارت مستقیم بانک مرکزی بر دارایی‌ها مشهود و نامشهود بر اساس مفروضات استاندارد بین‌المللی توجه گردد؛ فقدان پاسخ‌های نظارتی هماهنگ بانک مرکزی با حوزه قضایی به سوءاستفاده‌ها و ازهم‌گسیختگی‌های نظام مالی کشور را شدت خواهد بخشید.

با طرح مسائل فوق در ابتدا پس از بیان معرفی مختصر از جایگاه حقوقی رمز ارزها به تطبیق رمز ارزها در حوزه قوانین و مقررات اجرایی و نظارتی با حقوق بانکی پرداخته تا در جهت تحقق پاسخ به مسائل مطرح‌شده فوق و آشکار ساختن ابعاد آن گام مؤثری را در شناخت اعتبار استفاده از رمز ارزها در فضای مجازی و مبادلات تجاری ایران بردارد و در انتها به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری کلی به همراه پیشنهادهایی راهبردی در راستای حل مسائل و مشکلات در حیطه رمز ارزی خواهیم پرداخت.

۱. رمز ارزها و اعتبار آن در حقوق قراردادها

یکی از بنیادی‌ترین مباحث در حوزه حقوق، مربوط به قراردادهاست و میزان تسلط بر مباحث آن نشان‌دهنده توانایی علمی حقوقدان است (کاشیان، بهرامی، قلی‌پور و شهری، ۱۳۹۸: ۱۰۳). حقوقدانی که شناخت کافی از قرارداد را نداشته باشد و بر ضوابط و قواعد آن تسلط نداشته باشد، در روش تفسیر قانون و قرارداد فاقد فکر حقوقی خواهد بود. در راستای این امر توجه به رمز ارزها در شناخت اثر و اعتبار حقوقی آن می‌تواند از اهمیت بسزایی برخوردار باشد (امیری قائم‌مقامی، ۱۳۹۳: ۱۰۷). اینکه رمز ارزها پیرو کدام شاخه و اقسام عقود است، مستلزم شناخت ماهیت رمز ارزها از سوی کارشناسان حقوق و با‌تأیید آن طبق گزارش آنان در سیستم قانون‌گذاری کشور است.

۱.۱. در نظام حقوقی ایران

در نظام حقوقی ایران، اعتباربخشی به فعالیت‌های ارزی در فضای مجازی، معاملات تجاری ناشی از آن و هر نوع فعالیتی که در حیطه‌ی فوق صورت‌پذیرت، مستلزم شناخت حقوق مربوط به قراردادها است (رحیمی و شریفیان، ۱۳۹۹: ۲۰). در نظام حقوقی ایران معاملات از هر نوعی به صورتی است که یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری نمایند و موردقبول آن‌ها باشد^۷. دارای اعتبار بوده و در آن، اشخاص در برابر اشخاص دیگر متعهد می‌شوند چیزی را تسلیم کنند یا عملی را انجام بدهند یا انجام ندهند؛ اما در فعالیت مربوط به ارزها و معاملات تجاری به‌واسطه پول‌های مجازی مثل؛ «بیت‌کوین»، «اتریوم» و غیره از منظر حقوق قراردادها طبق تعریفی که از «عقد» به عمل آمد در تعارض است؛ چراکه طبیعت رمز ارز به‌گونه‌ای است که امکان ناشناس بودن را مهیا می‌کند و فرد امکان دارد ناخواسته درگیر فعالیت‌های غیرقانونی و در نتیجه به‌عنوان مال‌باخته تلقی شود. بر همین اساس فعالیت مربوط به رمز ارزها را می‌توان

ماده ۱۸۳ قانون مدنی^۷

فعالیتی فاقد اعتبار دانست؛ این ویژگی ارزشها زمینه‌ساز جرائمی مانند؛ پول‌شویی، کلاه‌برداری مجازی و اینترنتی، فرار از پرداخت دین و مالیات و غیره بوده که می‌تواند در مبادلات غیرقانونی از رمز ارزها اتفاق بیفتد (پهلوان، ۱۳۹۹: ۱۱).

از طرفی رمز ارزها هیچ سرویس‌دهنده مرکزی یا سازمان مشخصی برای کنترل نقل و انتقال ندارند؛ چون همه چیز بر ارتباطات نظیر به نظیر بنا شده است. ارز مجازی از یک ماهیت غیرمتمرکز برخوردار است که بر اساس آن تمامی فعالیت کاربران، بدون هیچ واسطه‌ای صورت می‌پذیرد؛ لذا این امر مطابق ماده ۹۶۸ قانون حاکم بر قراردادها که بیان می‌دارد: «تعهدات ناشی از عقود تابع قانون محل وقوع عقد است» در تعارض است (صادق زاده، محمدیاری، معدنچی زاده، ۱۴۰۰: ۱۴). اما باید در نظر داشت که قواعد مربوط به رمز ارزهای مجازی در خصوص «محل انعقاد» نسبت به «شرایط انعقاد» قرارداد، دارای استثنائاتی از قبیل «اهلیت متعاملین»، «اصل آزادی قرارداد»، «اصل عینیت»، «برخورداری از مالیت» و «مشروعیت» بوده است (حیاتی، ۱۳۹۸: ۱۹۱). که موضع اعتبار بخشی فعالیت در حوزه رمز ارزها را با ابهام مواجه کرده است؛ در ادامه به تطبیق هر یک از استثنائات فوق در حیطه فعالیت رمز ارزها پرداخته می‌شود.

۲.۱. در تطبیق با اصل اهلیت در قرارداد

نخستین استثنا در شرایط انعقاد قراردادها، مربوط به تشخیص اهلیت متعاملین است، طبق ماده هفتم قانون مدنی اهلیت اشخاص در معاملات تابع قوانین کشور خویش است، ولی ماده ۹۶۲ قانون فوق در بعضی موارد از این اصل خارج شده و صلاحیت حقوق کشور تابعه غیر را پذیرفته است. اهلیت از شرایط و جوب صحت معامله یا قرارداد، می‌باشد. بر اساس ماده ۲۱۰ ق.م؛ فاقد اهلیت بودن در معامله ممکن است عام^۸ و یا خاص^۹ باشد (محقق داماد، ۱۳۸۰: ۲۸). اما آیا رمز ارزها از اهلیت موضوع ماده ۲۱۰ قانون مدنی برخوردار است؟ برای اینکه اشخاص در معامله اهل محسوب شوند باید عاقل و بالغ باشند. در تحلیل اصل اهلیت در قرارداد می‌توان مطرح ساخت:

در حیطه معاملات با رمز ارزها (بیت کوین^{۱۰}، ری پل^{۱۱}، لایت کوین^{۱۲}، دش^{۱۳} و...^{۱۴}) به دلیل آنلاین و مجازی بودن آن اهلیت یک موضوع مبهم در این حیطه به شمار می‌رود؛ آنچه در اینجا به عنوان یک موضوع مهم قلمداد می‌شود طرفین استفاده‌کننده از رمز ارزهاست چراکه اهلیت تابع عین بودن طرفین قرارداد می‌باشد که در معاملات تجاری رمز ارزها مشخص نیست و همان‌طور که قبلاً اشاره شده است از ویژگی بارز رمز ارزها، امکان ناشناس بودن را برای افراد فراهم می‌کند و این یکی از ویژگی‌های پایدار نیز تلقی می‌شود؛ همچنین در ادامه ماده ۲۱۰ قانون مدنی آمده است؛ «معامله با اشخاصی که عاقل و یا بالغ نباشند باطل است».

با استناد به اینکه اهلیت، صلاحیت اشخاص برای دارا شدن حق و تحمل تکلیف است و این مفهوم از اهلیت، موردپذیرش اکثر نظام‌های حقوقی قرار گرفته است. لذا در تحلیل استناد فوق نیز می‌توان به طرح وجود اهلیت، اشخاص اشاره کرد؛ در این نوع از معاملات اشخاص باید بدانند تحت چه شرایطی دارای حق و موضوع تکلیف بوده و باید با تکیه بر قوانین معاملات تجاری و مشخص نمودن اصول آن اقدام به هر نوع فعالیت تجاری اعم از خرید یا فروش و یا هر نوع معامله‌ای که در تعارض با قواعد و قوانین تجاری نبوده صورت پذیرد. هدف از وضع چنین مقرراتی، نیز منظم نمودن نظام معاملاتی در بین متعاملین از نقطه‌ی آغاز یا تشکیل یک قرارداد تا زمان اتمام یا انحلال آن است.

بنابراین با توجه به موارد فوق رمز ارزها و معاملات تجاری در بین متعاملین در حیطه فضای مجازی یا اینترنت به دلیل نامشخص بودن اهلیت طرف یا طرفین قرارداد با اصل اهلیت اشخاص و ماده ۲۱۰. ۶۹۲ قانون مدنی در تعارض است.

^۸ مانند عدم اهلیت دیوانه یا کودک

^۹ مانند عدم اهلیت معامله قیم یا صغیر

^{۱۰} Bitcoin Cash

^{۱۱} Ripple

^{۱۲} Litecoin

^{۱۳} Dash

^{۱۴} Hacker, Philipp and Thomale, Chris, Crypto-Securities Regulation: ICOs, Token Sales and cryptocurrencies under EU Financial Law.

اما در تحلیل انتقادی به موضوع اهلیت در معاملات تجاری رمز ارزها می‌توان مطرح کرد که معاملات تجاری کاملاً از اصل اهلیت متعاملین، تبعیت می‌کند؛ چراکه در حیطه‌ی معاملات تجاری رمز ارزها بدون ثبت‌نام از سوی متعاملین و احراز هویت آن‌ها امکان استفاده از معاملات تجاری با رمز ارزها وجود نخواهد داشت؛ برای وارد شدن به حیطه‌ی معاملات ارزی بدون احراز هویت و ارائه‌ی تمام مشخصات فردی، بانکی، محل سکونت و... نمی‌تواند معاملات تجاری صورت پذیرد؛ لذا در صورت ثبت‌نام برای متعاملین با مشخصات غیرواقعی علاوه بر ایجاد خطا در وارد شدن به معاملات، در مواردی با رد صلاحیت افراد نیز در اقدامات بعدی برای احراز هویت روبرو خواهند شد، به‌جز در موارد دارای کلاهبرداری و سوءاستفاده‌کنندگان مالی که هدف آن‌ها مستقیماً پول‌شویی و حمایت از سازمان‌های بزرگ مافیای در ایران یا سایر نقاط جهان است.

نقطه‌ی مقابل دیگر این تعارض اشاره به موضوع ماده ۱۰ حقوق قراردادها یعنی (اصل آزادی فرد در انجام معاملات) دارد که در ادامه به تطبیق رمز ارزها با اصل آزادی اراده فرد پرداخته می‌شود.

۳.۱. در تطبیق با اصل آزادی اراده فرد

اصل آزادی قرارداد^{۱۵} یکی از مهم‌ترین شرایط انعقاد در حقوق معاملات است که در آن اشخاص آزاد هستند بدون محدودیت با هر شرایطی که مجاز است معامله کنند (شهیدی، ۱۳۸۸: ۱۶۳). بر اساس این اصل، افراد مختار هستند نوع قرارداد خود را بر اساس شروطی که از مفاد آن آگاه هستند تنظیم کنند، اما معاملات تجاری با رمز ارزها با کمی دقت و تأمل با اصل آزادی قرارداد نیز در تعارض است؛ چراکه به‌موجب ماده ۱۰ حقوق قراردادها، اعتبار تعهدات و حاکمیت اراده موردقبول قانون‌گذار واقع شده است اما تا زمانی که این عقود مخالف صریح قانون نباشد؛ با در نظر گرفتن این مقرر باید مطرح کنیم که در معاملات تجاری رمز ارزها انعقادی وجود ندارد و هیچ نوع عقدی معین نبوده و به نقطه‌ی تحریر درنیامده است که فردی بخواهد آزادی عمل در قبال معاملات را داشته باشد (صادق زاده محمدیاری، معدنچی زاده، ۱۴۰۰: ۷-۲).

در تطبیق رمز ارزها با اسناد بالادستی هم چون برنامه پنجم و ششم توسعه کشور و قانون تجارت مصوب ۱۳۹۲ می‌توان قواعد کنونی مربوط به «رمز ارزها» را در ۳ گام زیر موردبررسی قرار داد: گام اول: تعیین مراجع ذی‌صلاح که پرداخت ارز مجازی را در حیطه صلاحیت سازمان بانک مرکزی و شورای عالی مبارزه با قاچاق ارز و سایر سازمان‌های مرتبط قرار دهد؛ گام دوم: پشتیبان از جذابیت‌های تجاری که فاقد پشتیبان حقوقی است؛ گام سوم: ایجاد تسهیل در مبادلات جهانی و بین‌المللی (محمدی و صامتی، ۱۴۰۰: ۳۹).

با عنایت بر شرایط و ضوابط حاکم بر حقوق معاملات می‌توان اذعان نمود؛ بهره‌مندی از رمز ارزها به فرض قبول مسئولیت ریسک‌پذیری آن از سوی متعاملین نه موردحمایت دولت است نه نظام بانکی؛ هم‌چنین از طرفی استفاده از آن نیز در مبادلات داخل کشور هم مجاز تلقی نشده است ولی خرید و فروش و نگهداری آن نیز جرم محسوب نشده است. در تحلیل این بخش از اصل حقوق قراردادها نیز، نکته‌ی مهمی وجود دارد که از سوی کارشناسان علوم حقوق قراردادی نادیده انگاشته شده است؛ اولاً؛ منظور از اصل آزادی اراده فرد، هم به آزادی عمل وی در حیطه معاملات مجاز اشاره دارد و هم به آزادی عمل وی در انعقاد قرارداد؛ بنابراین امکان این وجود دارد که عقدی به‌واسطه‌ی اعتبار اشخاص صورت پذیرد و هم‌چنان نیز اعتبار آن‌ها پایدار بوده و اختیار عمل آن‌ها می‌تواند خارج از انعقاد قرارداد نیز صورت پذیرد، در معاملات تجاری نیز قواعد و مقرراتی برای متعاملین تحت عنوان قبول شرایط و ضوابط و مقررات بوده که افراد با قبول شرایط ارائه‌شده و فعال نمودن شرایط قوانین و مقررات به معاملات تجاری می‌پردازند و بدون قبول شرایط و قوانین امکان احراز هویت برای آن‌ها وجود نخواهد داشت. با این اوصاف اگر ملاک تعاملات تجاری با رمز ارزها، تطبیق با اصول حقوق قراردادها اعم از اهلیت، آزادی فرد و غیره از سوی قوانین و مقررات کشور است پس باید به بسیاری از معاملات از سوی شرکت‌های بزرگ تجاری ایران مثلاً؛ وکالتی نمودن حساب افراد با یک فرم الکترونیکی و بسنده نمودن

¹⁵ Principle of Freedom of contract

آن فقط با یک فرم منعقد شده کاملاً یک طرفه در جهت خرید خودرو، تسویه‌های بدون موعد تحویل، عدم انجام تعهدات از سوی شرکت‌ها که از نظر قوانین کشور ایران نیز قانونی می‌باشد نه از اصول حقوق قراردادها پیروی می‌کند و نه از شرعی این فعالیت‌ها قابل قبول می‌باشد، چراکه خارج از اصل اهلیت طرفین قرارداد و نه از آزادی اراده فرد تبعیت می‌کند.

ثانیاً؛ خرید و فروش رمز ارزها از نظر قانونی نباید منع شود؛ متأسفانه با تمام تلاش‌هایی که از سوی اشخاص حقیقی و حقوقی صورت گرفت تنها قانونی که در استفاده از رمز ارزها مورد تصویب واقع شده است، تصویب‌نامه مصوبه هیئت‌وزیران مصوب ۱۳۹۸/۰۶/۰۵ بوده که با مراجعه به اصل یک صد و سی هشت قانون اساسی در ۶ ماده و ۷ تبصره تنظیم شده است (زارع و بهرامی، ۱۳۹۹: ۲۲-۱۹). به طوری که در ماده ۱ و ۲ این مصوبه آمده است؛ بهره‌مندی از رمز ارزها صرفاً با پذیرش مسئولیت خطرپذیری (ریسک) آن از سوی اشخاص، مورد حمایت و ضمانت حاکمیت و نظام بانکی نبوده و استفاده از آن در مبادلات داخل کشور مجاز نیست (ماده ۱ تصویب‌نامه در خصوص استفاده از رمز ارزها) و تنها حالت بهره‌بردار و خرید و فروش مجاز آن مستلزم اخذ مجوز از وزارت صنعت، معدن و تجارت است. ماده ۲ تصویب‌نامه در خصوص استفاده از رمز ارزها (رحیمی و امینی نیا، ۱۴۰۰: ۲۹۹-۲۴۰).

۴.۱. تطبیق اصل عین بودن رمز ارزها در قرارداد

از دیگر شروط اساسی انعقاد قرارداد عین بودن مورد معامله است که در ماده ۱۹۰، ۲۱۴ و ۳۶۱ قانون مدنی در خصوص موضوع معین که مورد معامله باشد آمده است: «مورد عقد باید شیء یا عملی باشد که طرفین قرارداد تعهد ایفاء یا تسلیم آن را کرده‌اند» (ماده ۲۱۴ ق.م).

هم‌چنین مورد معامله باید مالیت داشته و متضمن منفعت عقلانی مشروع باشد. البته خرید و فروش چیزی معین است باید در هنگام معامله موجود باشد (ماده ۳۶۱ ق.م)، هم‌چنین مورد معامله بایستی معلوم باشد و مبهم نباشد، در صورتی که مورد معامله معلوم باشد، تعیین مقدار، جنس و وصف اساسی کافی است و وصف مرغوبیت کالا می‌تواند در قرارداد مبهم بماند که در این صورت انتخاب با مدیون است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۱۴۶). در تطبیق ویژگی‌های مربوط به رمز ارزها می‌توان به رمزنگاری، مدیریت خودگردان غیرمتمرکز رمز ارزها، امکان بلاک چین، اشاره کرد؛ در این نوع از مدیریت افراد به‌منظور رشد و پیشرفت مجموعه یا سازمان تحت یک مدیریت نامتمرکز فعالیت می‌کنند و افرادی تحت عنوان ناظر وجود نداشته و تمامی تصمیمات بر اساس قوانین از پیش تعیین شده انجام می‌پذیرد. لذا عین، شیء قابل اشاره و در عدد اجسام است که در اکثر معاملات مالی به‌عنوان مورد معامله (موضوع) قرار می‌گیرد. برای تشکیل قرارداد مورد معامله باید عرفاً معلوم بوده و از آن رفع ابهام گردد ولی در خصوص رمز ارزها تشکیل قرارداد با ابهام مواجه بوده است؛ بنابراین با توجه به اینکه رمز ارزها برای این‌که معین باشد به‌طور کلی از نظر جنس آن را به‌عنوان پول در نظر گرفت و مقدار آن نیز قابل تشخیص است لذا به‌طور کلی مشروعیت عین بودن آن از طریق رجوع به عرف بوده است.

بر اساس بند (۳) ماده ۱۹۰ قانون مدنی ایران لزوم وجود موضوع معینی که مورد معامله باشد آورده شده است، اما با توجه به این‌که رمز ارزها دارای موردی معلوم مثلاً استخراج بیت کوین (پول) است و مقدار آن نیز برای متعاملین مشخص است. (مثلاً ماهانه می‌توان با دستگاه ماینر درآمدی قابل مشخصی بر اساس کارکرد کسب نمود، اما مقدار آن متغیر است) لذا با در نظر گرفتن و با استناد ماده ۱۹۰ قانون مدنی؛ در بعضی از معاملات برای معین کردن موضوع مورد معامله رفع ابهام کامل لازم نیست؛ عین بودن موضوع رمز ارزها را می‌توان تا حدودی مورد تأیید قرار داد (جمدر، ۱۳۹۷: ۱۴-۱۲). در حالت کلی با در نظر گرفتن عناصر عین که شامل مقدار، جنس و وصف است؛ در ارتباط با جنس رمز ارزها می‌توان بیان کرد؛ جنس وجود مادی و خارجی شیء است، اما امروز با توجه به پیشرفت فناوری اطلاعات باید بیان کرد؛ واژه جنس در بسیاری از موارد به‌طور کامل متحول شده است؛ مثلاً وقتی یک دستگاه کامپیوتر با قدرت ۸۰ گیگ، مورد معامله قرار می‌گیرد؛ قدرت گیگ را به‌عنوان جنس در نظر می‌گیرد؛ بنابراین رمز ارزها اگر از نظر جنس مطرح گردد می‌تواند

به‌عنوان شیء خارجی قلمداد شود که ذهن را درگیر یکسری سخت‌افزارها یا نرم‌افزارهای ردوبدل کردن پول و اعتبار معطوف می‌سازد.

درزمینه «وصف» که به خصوصیات یک جنس اشاره دارد شامل؛ ویژگی‌های غیر ذاتی یک شیء هست که فقدان آن‌ها موجب از بین رفتن عینیت آن نشده بلکه فقط در ارزش اثرگذار است. در خصوص رمز ارزها نیز اگر از بعد وصف بخواهیم آن را توصیف کنیم عبارت از یک شیء که خود به‌تنهایی دارای اعتبار و ارزش است. در ارتباط با عنصر مقدار که از عناصر عین می‌باشد؛ پرواضح است که تعیین مقدار، در مورد معامله مربوط به قابلیت شمارش یا وزن کردن آن است؛ ازاین‌رو در مباحث رمز ارزها مقدار همان داشتن قابلیت شمارش است (السان، ۱۳۹۸: ۷۸). بنابراین در عین بودن مورد معامله از طریق رفع ابهام از آن می‌توان با رعایت جزئیات و مشخص کردن حدود عرفی نسبت به نکات مبهم و غیرضروری امتناء نمود.

۵.۱. تطبیق مالیت رمز ارزها در حقوق قراردادها

در بحث از ماهیت رمز ارزها یکی دیگر از مواردی که مورد شناخت قرار می‌گیرد مسئله تلقی نمودن رمز ارزها به‌عنوان نوعی مال است، درواقع پاسخ به این سؤال که آیا برای رمز ارزها می‌توان قائل به مالیت شد؟ اگرچه در قانون مدنی، تعریفی از مال ارائه نشده است و تنها به بیان مصادیق آن بسنده شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۸: ۱۷۰). اما در حالت کلی و با مراجعه به فرهنگ لغت‌نامه عمید و یا دهخدا، می‌توان مال را ارزشی تعریف کرد که قابل مبادله باشد.

طبیعت غیر ملموس، غیر عینی و غیر فیزیکی رمز ارزها منجر به خروج از مفهوم مالیت رمز ارزها نیست؛ اما در خصوص مصداق ارزش آن نمی‌توان رمز ارزها را بی‌اعتبار تلقی نمود؛ مالیت داشتن چیزی تابع دو ارزش ذاتی و غیر ذاتی است؛ ذاتی مانند نیاز به غذا، مسکن و ... غیر ذاتی مانند پول، اتمبیل که مستقیماً نیاز بنیادین انسان را برطرف نکرده و ارزش ذاتی ندارد؛ ولی از آنجاکه به‌عنوان وسیله‌ای برای رفع نیازهای انسان است، ارزش و مالیت اعتباری دارد.

هرچند نمی‌توان برای ارزهای مجازی ارزش ذاتی قائل شد، چون مستقیم نیازی را برطرف نمی‌نماید، ولی بر اساس ضوابط مالیت دارای ارزش اعتباری است و در مالیت عرفی آن تردیدی وجود ندارد و ازاین‌رو مالیت شرعی آن را نیز می‌توان موردپذیرش قرار داد. بنابراین با تحلیل و استنباط موارد فوق می‌توان بیان کرد؛ رمز ارزها، جزئی از اموال تلقی شده و مالیت ذاتی ندارند و این مالیت، نه از طرف دولت بلکه از سوی اجتماع و استفاده‌کنندگان آن، معتبر شده است.

۶.۱. تطبیق مشروعیت رمز ارزها در حقوق قراردادها

مورد معامله باید مشروعیت^{۱۶} داشته باشد و تضمین‌کننده منفعت عقلایی مشروع باشد، مشروعیت جهت معامله، از اصطلاحات علم حقوق بوده و به معنای مشروعیت هدف غیرمستقیمی است که معامله‌کننده از تشکیل عقد دارد. چنانچه این هدف نامشروع باشد و در عقد به آن تصریح شود معامله باطل است. قصد فرار از دین نیز یکی از جهات نامشروع در معامله است و سرنوشت چنین معامله‌ای در دست طلبکاران قرار می‌گیرد و اگر ایشان آن را تنفیذ کنند معامله کامل می‌شود و اگر آن را رد کنند معامله باطل می‌شود (جمدر، ۱۳۹۷: ۱۰). در تطبیق رمز ارزها در حقوق قراردادها می‌توان به چند قاعده اشاره کرد که «قاعده لا ضرر» یکی از مشهورترین آن‌هاست. این قاعده مبنای اصل ۴۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بوده که مبنای صحت و قانونیت سایر قوانین نیز می‌باشد، قاعده لا ضرر از نگاه قانون‌گذار ایران و همچنین فقه امامیه دارای جنبه عمومی است تا خصوصی (رضایی راد، ۱۳۸۹: ۷۲). از آنجاکه ورود بی‌رویه رمز ارزها بدون نظارت حکومت اسلامی به‌عنوان سیاست‌گذاران انحصاری سیاست پولی، از یک‌سو موجب اختلال در نظم اقتصادی جامعه‌ی اسلامی شده و بر اقتدار دولت اسلامی بر بازار تأثیرگذار می‌باشد و از سوی دیگر ممکن است موجب تضییع حقوق آحاد جامعه و ثروت‌های ملی به علت وجود ارزهای غیرحاکمیتی شود به استناد قاعده لا ضرر می‌توان تولید و جریان رمز ارزها را در اقتصاد واقعی نادرست دانست؛ اما اگر از بعد فردی به این قضیه نگاه کنیم رمز ارزها یک نوع

¹⁶ Legitimacy

دارایی هستند و معاملات آن‌ها ربوی و غرری تلقی نمی‌شود؛ اما در صورتی که جهت معاملات رمز ارزها شرعاً جایز باشد، مبادله آن صحیح و حلال خواهد بود؛ اما در صورتی که جهت معامله رمز ارزها مشروعیت نداشته باشد معامله آن باطل و حرام تلقی خواهد شد. به‌طور کلی می‌توان بیان کرد؛ وضعیت مبادلاتی رمز ارزها از نظر مشروعیت متفاوت است. به استناد ادله‌هایی مانند؛ قاعده احترام، قاعده لا ضرر و قاعده حفظ نظام و عدالت که همگی مانع از اجرای سیاست‌های نادرست پولی و افزایش رویه حجم پول در نظام اقتصادی اسلامی می‌شوند مقتضی است تا زمانی که از طرف حاکمیت، نظم حقوقی برای کنترل رمز ارزها در اقتصاد واقعی کشور ترتیب داده نشده است از ورود و انجام معامله در زمینه رمز ارزها جلوگیری کرد (پهلوان، ۱۳۹۹: ۱۳-۸). تسهیل جرائم، افزایش یا کاهش بی‌رویه حجم مبادلات پولی و خروج ارز اگرچه با قانون‌گذاری دقیق می‌تواند راه برون‌رفتی از شرایط تحریم اقتصادی قرار گیرد (رضایی راد، ۱۳۸۹: ۷۳-۷۴).

۲. رمز ارزها پیرامون قراردادهای بانکی

بانک‌ها نیز در حوزه‌ی فعالیت‌های خود دارای قواعد و مقرراتی هستند که یکی از اصلی‌ترین عناصر آن را می‌توان به قراردادهای پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱ که مشتمل از ۴۵ ماده ۲۱ تبصره است دانست^{۱۷}؛ این مقررات به‌منظور ایجاد تسهیلات برای افراد و سازمان‌ها در جهت گسترش امور بازرگانی در چهارچوب سیاست‌های دولت و در نتیجه تأمین منابع مالی لازم بر اساس قراردادهای مختلفی از جمله قراردادهای مضاربه، مزارعه، سلف، جعاله و غیره تصویب شده است تا در اختیار مشتریان قرار دهد. محور اصلی فعالیت در بانک‌ها تبادلات مالی و پولی (ارزی) بوده است همچنین در حیطه‌ی فعالیت‌های تجاری (ارز) از مهم‌ترین عنصر دادوستد و اجرای طرح‌ها از جانب قراردادهای بانکی به شمار می‌آید. بانک‌ها در ساماندهی بازار و کنترل سیاست‌های پولی مهم‌ترین جایگاه را دارا هستند. آنچه منجر به حفظ اعتماد مردم به بانک‌ها گردیده است برخورداری از ویژگی یکپارچگی آن در حفظ پول مردم و فراهم آوردن امکانات و تسهیلات آن بر منابع انسانی است.

هدف قانون‌گذار در ارتباط با قراردادهای بانکی، پیشگیری و جلوگیری از موانع و عملکردهای غیرقانونی بانک‌هاست (صادق زاده، محمدیاری و معدنچی زاده، ۱۴۰۰: ۱۹-۱۷). مطابق ماده ۱ قانون تنظیم بازار غیرمتمشکل پولی و بند دوم «ب» ماده چهاردهم قانون برنامه چهارم تا ششم توسعه کشور و ماده بیست و یکم قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، اشتغال در محور بانکداری بدون ربا و در راستای عملیات بانکی، نیاز به کسب مجوز از سوی بانک مرکزی است و هر عملی خارج از آن ممنوع است. بنابراین اشخاصی که مشغول به کار با ارزهای مجازی هستند باید دارای ضمانت اجرا از سوی بانک مرکزی بوده که در حال حاضر هیچ‌گونه ضمانتی از سوی بانک مرکزی در زمینه تأیید و دادوستد رمز ارزها وجود ندارد و برای مدیریت و ثبات قیمت آن‌ها هیچ‌گونه مکانیزمی اعمال نکرده است؛ در واقع معامله در حیطه رمز ارزها از سوی کسانی که مدعی مجوز از سوی بانک مرکزی هستند غیرقانونی است. ولی تا به امروز شاهد قوانین مدوتی در زمینه تعاملات تجاری رمز ارزها تنظیم نگردیده است که این امر به‌نوبه خود منجر به ارتشاء و اختلاس از سوی بسیاری از افراد سودجو گردیده که در نتیجه‌ی آن شاهد بسیاری از چالش‌های اقتصادی در سطح کشور شده است. معدود کشورهایی وجود دارند که قوانین بهره‌برداری و خریدوفروش رمز ارزها را مجاز تلقی کرده‌اند، شاید علت این امر در واقع در تعارض بودن این نوع معاملات با سیستم پولی و بانکی در هر کشور باشد. در مورد قوانین رمز ارز در کشور ایران باید اظهار داشت تعاملات و خریدوفروش رمز ارزها در ایران به دلیل عدم برخورداری از کارشناسان حقوقی زبده به‌صورت آشکار مورد شفافیت واقع نگردیده است. در نتیجه افرادی که در این بازار فعالیت دارند باید چارچوب قوانین ارز دیجیتال در ایران را بشناسند تا در آینده با مشکل مواجه نشوند.

^{۱۷} قانون فوق مشتمل بر چهل و پنج ماده و بیست تبصره پس از تصویب مجلس سنا در جلسه روز چهارشنبه ۱۳۵۱/۴/۷ در جلسه روز یکشنبه هیجدهم تیر ماه یک هزار و سیصد و پنجاه و یک شمسی به تصویب مجلس شورای ملی رسید.

در قوانین پولی و بانکی کشور در ماده ۱۱ بند (ج) بانکها ملزم به نظارت بر استفاده از ارزهای داخلی هستند ولی بر اساس مصوبه مذکور آنجا که استفاده از رمز ارزهای خارجی تأثیرات بالقوه‌ای بر سیاست‌های پولی و ارزی کشور دارد علاوه بر فرصت‌های جدید، تهدیدهایی را نیز بانکها داشته به همین خاطر در قوانین پولی بانکی استفاده از رمز ارزها با تصویب شورای پول و اعتبار و همچنین نظارت بر معاملات ارزی از سوی بانک مرکزی است. بانک مرکزی در تدوین اسناد مربوط به نظارت در معاملات تجاری رمز ارزها به الزامات و ضوابط زیر بی‌توجه است؛ برخورداری از تضمین، تأیید یا رد اصالت رمز ارزها، برخورداری از مکانیزم مدیریت و ثبات، مسئولیت در از دست دادن سرمایه‌گذاران، صرافی‌های غیرمجاز؛ لازم به ذکر است که فهرست رمز ارزهای قابل مبادله توسط صرافی‌های موجود در زمینه‌ی رمز ارزها، توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران معین می‌شود و متقابلاً، صرافی‌ها ملزم به رعایت قوانین مبارزه با پول‌شویی و شناسایی متعاملین خواهند بود.

در تحلیل موضع استفاده از رمز ارزها در قوانین بانکی می‌توان بیان کرد؛ خرید و فروش رمز ارزها برای متعاملین در حالت کلی تابع قوانین و مقررات داخلی کشور بوده و در چارچوب نظارت‌های تعریف‌شده در مواد ۷ و ۱۱ قانون پولی و بانکی امکان‌پذیر است. لازمه‌ی این امر نیز مستلزم احراز هویت کامل صرافی‌ها و همکاری آنان با بانک مرکزی است به طوری که صرافی‌های رمز ارز مکلف هستند تا کلیه اطلاعات مربوط به متعاملین رمز ارزها را ثبت و در صورت درخواست در اختیار مراجع بانکی قرار دهند علاوه بر این سقفی نیز در جهت معاملات تجاری هم برای صرافی‌ها و هم برای مشتریان از سوی بانک مرکزی تعریف‌شده است که در صورت عدم گزارش می‌توان از طریق سیستم نظارتی بانک مرکزی بر آن نظارت داشت.

در صورتی هم که اشخاص حقیقی و حقوقی خود اقدام به نگهداری ارز نمایند مسئولیت ناشی از آن بر عهده افراد بوده و بانک مرکزی از آن حمایت نمی‌کند؛ با توجه به گزارش‌ها صورت پذیرفته در زمینه استفاده‌کنندگان رمز ارزها و تأثیرات فعلی آن در نظام پولی و بانکی کشور، می‌توان آن را به‌عنوان یک صنعت در نظر گرفت، فلذا مقررات گذاری و اتخاذ قوانین در این حوزه باید از حیطة بانک مرکزی خارج شود و حتی به آن نظارت نیز صورت نپذیرد.

۱.۲. اعتبار رمز ارزها در حقوق بانکی

حقوق بانکی یکی از شاخه‌های تخصصی در حوزه علوم اقتصادی است که بر اساس نظام ارزی کشورها واحدهای پولی قابل مبادله توسط نهادهای مرکزی بوده که این در قوانین کشور ایران نیز صادق است (سلطانی، ۱۳۹۰: ۲۱۹). در ماده «دوم» بند «ب» قانون پولی و بانکی آمده است: «فقط اسکناس و پول‌های فلزی که در تاریخ تصویب این قانون در جریان بوده و یا طبق این قانون انتشار یافته جریان قانونی و قوه ابراء دارند». همچنین بر اساس ماده ۳ همین قانون نیز بیان می‌دارد: «امتیاز انتشار پول کشور در انحصار دولت است و این امتیاز با رعایت مقررات این قانون منحصرأً به بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران واگذار می‌شود». بنابراین مطابق با قوانین فوق، برای اینکه مالی، دارای خصوصیت پولی باشد می‌بایست توسط شورای عالی پول و اعتبار و بانک مرکزی به‌عنوان پول شناسایی گردد و مورد تأیید شورای عالی پول و اعتبار و بانک مرکزی واقع شود. در ارتباط با رمز ارزها از سوی شورای عالی پول و اعتبار قوانین خاصی اعمال نشده دلیل این امر ممنوعیت مبادله‌ی رمز ارزها در حقوق ایران است.

در دی‌ماه سال ۱۳۹۶ بانک مرکزی طی دستورالعملی ممنوعیت مبادله رمز ارزها را اعلام نمود البته این دستور درون‌سازمانی بوده و صرفاً برای واحدهای تابعه بانک مرکزی لازم‌الاتباع بود (خردمند، ۱۳۹۸: ۱۱۹). این دستورالعمل در سال ۱۳۹۸ تکمیل شد؛ این تکلم، نقش انحصاری بانک مرکزی در تولید، انتشار و مدیریت پول کشور را یادآوری نموده و به‌موجب آن، بانک مرکزی از آثار حقوقی ناشی از انجام معاملات با رمز ارزها توسط مردم، براءت جست. در بهمن‌ماه سال ۱۳۹۷ پیش‌نویس قانونی تحت عنوان «الزامات و ضوابط حوزه رمز ارزها» توسط معاونت فناوری‌های نوین بانک مرکزی تهیه گردید به‌موجب این پیش‌نویس کلیه اقسام رمز ارزها (کوین‌ها، توکن‌ها، رمزارز ملی و بایشتوانه) به تفکیک بررسی و تبیین شده و مقررات گذاری شده بود لکن هرگز به مرحله تصویب نهایی نرسید.

بنابراین با وجود فعالیت‌های حقوقی انجام‌شده تا سال ۱۳۹۸، هنوز تعیین تکلیف جدی حقوقی برای مبادلات رمز ارزها انجام‌نشده است، اما مشخص بود که رویکرد حاکمیت به عدم پذیرش رمز ارزها به‌عنوان پول داخلی بوده است تا اینکه هیئت‌وزیران در جلسه سیزدهم مردادماه سال ۱۳۹۸ آیین‌نامه‌ای را تحت عنوان آیین‌نامه «فرآیند استخراج فرآورده‌های پردازشی رمزنگاری‌شده رمز ارزها و استفاده از رمز ارز» به تصویب رساند که به‌موجب آن، رسماً استفاده پولی از رمز ارزها ممنوع اعلام گردید.

لذا در وضعیت فعلی قوانین بانکی در فضای داخلی نمی‌توان برای رمز ارزها ماهیت پولی قائل شد، اگرچه در مقام تئوریک و نظری، مانعیتی برای این موضوع وجود ندارد؛ لکن مادامی که حاکمیت این ابزار پولی را شناسایی نکند نمی‌توان به آن رسمیت قانونی اعطا نمود (کاتوزیان، ۱۳۹۸: ۳۸۹). البته پرواضح است در خصوص رمز ارزهای ملی چون از طرف حاکمیت منتشر می‌شود و پذیرش قانونی آن در کنار پذیرش اجتماعی، اقتصادی و حقوقی وجود دارد به‌خوبی می‌تواند نقش پول را ایفا نماید (رحیمی و شریفیان، ۱۳۹۹: ۹۹).

۲.۲. در تطبیق با قوانین بانکداری الکترونیک

یکی از مباحث مهم در حیطه‌ی حقوق قراردادهای بانکی، توجه به قوانین الکترونیکی بودن آن است. در آیین‌نامه نظام بانکداری الکترونیکی که در ۲۷ ماده تنظیم گردیده^{۱۸}، به کلیه بانک‌های دولتی و غیردولتی تمامی زیرساخت‌های مربوط به فرایندهای پرداخت حضوری و غیرحضوری، تراکنش از خودپردازهای الکترونیکی و دستگاه‌های شناسایی مشتری، کیف پول‌های الکترونیکی و غیره مورد شناسایی و ارزیابی قرار گرفته و افراد از دانش بانکداری خوب و نسبت به بانکداری سنتی از کنترل و نظارت قوی در تعاملات تجاری برخوردارند (السان، ۱۳۹۶: ۷۳). اگرچه پرداخت‌های اینترنتی، از این قانون مستثنی هستند و طیف قابل‌توجهی از مسائل از حیطه شمول این قانون خارج شده‌اند. اما باید توجه داشت که این قانون، به‌عنوان قانون کلیدی و پایه در مباحث حقوق تجارت الکترونیکی نمی‌تواند مورد بی‌توجهی واقع شود.

یکی از قوانین مرتبط با بانکداری و تجارت الکترونیکی، «قانون جرائم رایانه‌ای» است. این قانون که در سال ۱۳۸۸ تصویب شده است، مبنای حقوقی مبارزه با جرائم در فضای سایبر را فراهم نموده است و در صورتی که جرمی در سیاق و فضای بانکداری اینترنتی و الکترونیکی اتفاق افتد، رجوع به این قانون ناگزیر خواهد بود. علاوه بر دو قانون یادشده، مقررات صادرشده توسط بانک مرکزی در رابطه با ابعاد گوناگون بانکداری الکترونیک و اینترنتی و نیز نظام‌ها و سامانه‌های پرداخت، در حقوق بانکداری الکترونیک نقش مهمی دارند. یکی از کارکردهای بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، تنظیم و کنترل قواعد حاکم بر نظام‌های پرداخت در کشور و نظارت بر اجرای صحیح آن قواعد است.

بانک مرکزی در این رابطه دستورالعمل‌ها و مقررات متعددی را در خصوص ابعاد مختلف نظام‌های پرداخت و بانکداری اینترنتی از مقررات حاکم بر تأسیس بانک‌های مجازی گرفته تا دستورالعمل‌های سامانه‌های مختلف پرداخت صادر کرده است. در این مقررات دستورالعمل‌ها قواعد فعالیت و گاه حقوق و تکالیف طرفین در رابطه با بانکداری الکترونیک و اینترنتی و نظام‌های پرداخت تبیین شده است. درنهایت، باید به قانون حمایت از مصرف‌کنندگان به‌عنوان منبعی جدید در رابطه با بانکداری الکترونیک و اینترنتی اشاره کرد. اشخاصی که از خدمات بانکداری الکترونیک و اینترنتی استفاده می‌کنند، مصرف‌کننده تلقی می‌شوند و لذا از حقوق حمایتی مندرج در قانون حمایت از مصرف‌کنندگان برخوردار می‌باشند. بنابراین ضروری است که این حقوق موردبررسی قرار گیرند تا میزان و محدوده اعمال آن‌ها در روابط میان بانک و مشتری در زمینه بانکداری الکترونیک و اینترنتی مشخص شود (به نقل از آیین‌نامه نظام بانکداری الکترونیکی).

^{۱۸} هیئت‌وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۶/۱۲/۲۲ بنا به پیشنهاد وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و به استناد جزء (۴) بند «ج» ماده (۱۰) قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳، آیین‌نامه نظام بانکداری الکترونیکی را در ۲۷ ماده تصویب کردند.

نتیجه گیری

گسترش چشم‌گیر فناوری و استقبال مردم از رمز ارزها موجب حدوث مسائلی شده است که شایسته تحلیل حقوقی است و این تحلیل پیش از هر چیز، منوط به درک ابعاد حقوقی رمز ارزها و تطبیق آن با شرایط و قوانین موجود است که در این تحقیق با مطالعه تطبیقی رمز ارزها از منظر حقوق قراردادها و حقوق بانکی و با استفاده از مطالعه پژوهش‌های صورت گرفته مشخص گردید؛ ابهام در اعتبار حقوقی رمز ارزها، به‌عنوان یک ایراد مستقل همچنان به قوه خود باقی است، چراکه برخی فعالیت‌ها از جمله کار با بیت کوین در قوانین ایران به شکل مبهم بوده و هم‌چنین حتی از سوی فقها نیز مورد بررسی و تطبیق قانونی و یا غیرقانونی به صورت قطعی و اساسی واقع نشده است. تنها موردی که در این حوزه به صورت شفاف باقی مانده این است که بانک مرکزی عملاً اعلام کرده است که هرگونه نقل و انتقال رمز ارز به واسطه نهادهای مالی زیر نظر او غیرمجاز است.

در تحلیل و بررسی تطبیقی رمز ارزها در حقوق قراردادها در ایران می‌توان بیان کرد؛ که رمز ارزها و معاملات تجاری ناشی از آن در تعارض با شرایط و قواعد حقوق قراردادها بوده و تنها استثناء در تبیین اعتبار رمز ارزها در اصل آزادی اراده فرد و اصل عینیت آن بوده است، در فعالیت‌های تجاری در حوزه رمز ارزها و تطبیق آن با حقوق بانکی نیز در تعارض است؛ چراکه رمز ارزها از سوی شورای عالی پول و اعتبار مورد تأیید واقع نشده؛ بنابراین با استنباط قواعد فوق، خرید و فروش رمز ارزها از نظر قانونی به‌طور رسمی منع نشده است و با تمام تلاش‌هایی که از سوی اشخاص حقیقی و حقوقی صورت گرفت تنها قانونی که در استفاده از رمز ارزها مورد تصویب واقع شده است، تصویب‌نامه مصوبه هیئت‌وزیران مصوب ۱۳۹۸/۰۶/۰۵ بوده که با استناد به اصل یک‌صد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در ۶ ماده و ۷ تبصره تنظیم شده است همچنین بر اساس قانون برنامه چهارم توسعه کشور، و اسناد بالادستی آن یعنی قانون تجارت ایران می‌توان بیان کرد به‌طور کلی استخراج رمز ارز در ایران یک صنعت بوده و به‌شرط اخذ مجوزهای لازم از وزارت صنعت، عملی قانونی محسوب می‌شود. اما آنچه مصوبه هیئت‌وزیران در خصوص رمز ارزها تصویب و ابلاغ نموده‌اند خود منجر به ابهامات متعدد و سؤالات زیادی برای فعالان این بخش شده است و فعالیت در این بخش را برای فعالان سخت و ضرورت بازنگری در آن را از همین ابتدای کار، ضروری کرده است. به همین دلیل ضرورت دارد به پیشنهادها زیر در قالب راهکارهای اجرایی تحقیق در جهت سرکوب ابعاد منفی رمز ارزی به روش‌های نوین مورد توجه قرارداد:

راهبرد اول: با توجه به گسترش بازار ارزهای دیجیتال و علاقه مردم به ارزهای مجازی، باید قوانین ارز دیجیتال در ایران محکم‌تر و مشخص‌تر وضع شود. چیزی که واضح است، این است که مجلس و دولت با همکاری هم باید قوانینی دقیق‌تر و البته تسهیل‌کننده‌تری وضع کنند و مهم‌تر آن‌که، آن را به‌درستی به اجرا دریاورند.

راهبرد دوم: در تدوین قوانین استفاده از رمز ارزها پیشنهاد می‌گردد قانون‌گذاران به‌صورت مستقل عمل نکرده و از تجربه و قوانین سایر کشورها بخصوص کشورهای که رمز ارزها را تحت عنوان دارایی‌های نامشهود مجاز دانسته‌اند استفاده کند و با روش‌های مثبتی آن را در کشور ایران مورد اجرا قرار دهند و به ارائه تفسیری قابل فهم برای عامه مردم از اصل ۹۶۸ قانون حاکم بر قراردادها، را اطلاع‌رسانی کنند.

راهبرد سوم: مراقبت فعال و اطمینان آور از افتتاح حساب‌های مشهود اشخاص حقیقی و حقوقی توسط بانک مرکزی و جلوگیری از افتتاح حساب‌های غیررسمی و غیرواقعی و حفظ اسرار مالی شهروندان و ارائه آموزش تخصصی به کارشناسان، حساب‌رسان مالی و اقتصادی در خصوص رمز ارزها و معاملات تجاری الکترونیکی.

راهبرد چهارم: حذف پلکانی معاملات نقدی مردم از نظام بانکی، بازار و الکترونیکی کردن فعالیت‌های اقتصادی و حساب‌های بانکی.

منابع

- پهلوان، طیبه. (۱۳۹۹). «بررسی فقهی و حقوقی مفاصد اقتصادی»، دومین کنفرانس بین‌المللی و سومین کنفرانس ملی حقوق علوم و سیاسی، تهران.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۸۷). «ترمینولوژی حقوق»، تهران، گنج دانش، ش ۵۱۲۰.
- جمدر، پریسا. (۱۳۹۷). «بررسی مشروعیت تجارت الکترونیکی در فقه امامیه»، دومین همایش بین‌المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، همدان.
- حیاتی، علی عباس. (۱۳۹۸). قواعد عمومی قراردادها، تهران، انتشارات میزان.
- خردمند، محسن. (۱۳۹۸). «بررسی فقهی استخراج و مبادله رمز ارزها با تمرکز بر شبکه بیت کوین»، مجله علمی معرفت اقتصاد اسلامی، سال دهم، شماره دوم؛ پیاپی ۲۰.
- رحیمی فتح اله، شریفیان سحر. (۱۳۹۹). «موقعیت رمز ارزهای دیجیتال در نظام ملی و بین‌المللی»، انتشارات: حقوق فناوری‌های نوین (حقوق قراردادها و فناوری‌های نوین).
- رحیمی، علی؛ امینی نیا، عاطفه. (۱۴۰۰). «رمز ارزها، چالش‌ها و جرائم پیرامون آن»، فصلنامه بین‌المللی قانون یار.
- رضایی راد، عبدالحسین. (۱۳۸۹). «گسترده کارآمدی قاعده فقهی لا ضرر». فصلنامه حقوق-اسلامی، زمستان، سال هفتم، شماره ۲۵.
- زارع، امیر؛ بهرامی، احسان. (۱۳۹۹). «ماهیت شناسی رمز ارزها و تبیین چالش‌های بنیادین آن‌ها در نظام حقوقی ایران».
- السان، مصطفی. (۱۳۹۶). حقوق تجارت الکترونیکی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات سمت.
- السان، مصطفی. (۱۳۹۸). جنبه‌های حقوقی بانکداری اینترنتی، انتشارات، تهران، نشر مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- سلطانی، محمد. (۱۳۹۰). حقوق بانکی، انتشارات میزان، چاپ اول، تهران.
- شهیدی، مهدی. (۱۳۸۸). تشکیل قراردادها و تعهدات، انتشارات مجد، چاپ هفتم، تهران.
- صادق زاده، مهدی؛ محمدیاری، سکینه، معدنچی زاد، مهدی. (۱۴۰۰). «معاملات توسط رمز ارزها از دیدگاه احکام و اخلاق اسلامی با تأکید بر بانکداری اسلامی»، چهارمین کنفرانس ملی نخستین کنفرانس بین‌المللی، الگوهای نوین مدیریت کسب و کار.
- صدیقیان، محمدجواد و خبازیان، محمد اسماعیل و زارع زاده، دانیال. (۱۴۰۰). «مزایا و معایب رمز ارزها»، پنجمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق، تهران.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۸). قواعد عمومی قراردادها، انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ ششم، تهران.

- کاشیان، عبدالمحمد و بهرامی، زهرا و قلی پور، فهیمه و شهری، زهرا. (۱۳۹۸). «درک ماهیت پول‌های رمزپایه و تعیین برخی از الزامات قانون‌گذاری آن در ایران از منظر اقتصاد اسلامی»، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، سال هفتم، شماره ۲۶.
- محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۰). قواعد فقه (بخش مدنی)، انتشارات علوم اسلامی، چاپ هشتم، تهران.
- محمدی، شهرام، صامتی، فاطمه. (۱۴۰۰). «پیدایش و کارکرد دنیای رمز ارز دیجیتال»، هشتمین کنفرانس بین‌المللی فن‌آوری‌های نوآورانه.
- وثوقی، رکسانا. (۱۴۰۰). «بررسی چالش‌های حقوقی و اخلاقی رمز ارزها»، سومین کنفرانس ملی مهارت‌های نوین در مهندسی برق، کامپیوتر و فن‌آوری ارتباطات، اصفهان

- Savelyev Alexander (2018), Contract Law 2.0: «Smart» Contracts As the Beginning of the End OF Classic Contract Law, National research university High School Of Economics ,WP BRP 71/LAW,7.
- Hacker, Philipp and Thomale, Chris, Crypto-Securities Regulation: ICOs, Token Sales and rypocurrencies under EU Financial Law (November 22, 2017). 15 European Company and Financial Law Review.

